

Інститут проблем виховання НАПН України

ТИМЧИК МИКОЛА ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 37.015.31:17.022.1:796.01

**ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ
У ПРОЦЕСІ ФІЗКУЛЬТУРНО-МАСОВОЇ РОБОТИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Зубалій Микола Дмитрович,
Інститут проблем виховання НАПН України,
старший науковий співробітник
лабораторії фізичного розвитку.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Руденко Юрій Дмитрович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри теорії та історії педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Троценко Тетяна Юріївна,
ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди”,
доцент кафедри спортивних ігор.

Захист дисертації відбудеться „22” січня 2013 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9).

Автореферат розісланий „ 14” грудня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ж. В. Петрочко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі становлення й розвитку Української держави проблема патріотичного виховання учнів набуває дедалі більшої актуальності. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється насамперед поступовим зниженням у школярів інтересу до національних та історичних цінностей нашого народу, що не сприяє повноцінному формуванню й розвитку учнів як особистостей і патріотів своєї країни. У зв'язку з цим вимоги до патріотичного виховання знайшли відображення в Законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту, Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Концепції патріотичного виховання учнівської молоді, Концепції громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді та в інших нормативних документах.

Теоретичні основи патріотичного виховання знайшли висвітлення в працях І. Беха, М. Баки, К. Журби, Ю. Завалевського, О. Захаренка, П. Ігнатенка, В. Киричок, Б. Кобзаря, А. Макаренка, В. Новосельського, Ю. Руденка, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, В. Третякова, В. Фарфоровського, К. Чорної, Т. Шашла та інших. У їхніх працях наголошується, що патріотизм є однією з найважливіших рис кожного зрілого громадянина. Він передбачає любов до Батьківщини, свого народу, рідної землі; сприяння розвитку України як суверенної, правової, демократичної і соціальної держави; готовність відстояти незалежність, захищати її. Будучи інтегрованою якістю особистості, патріотизм охоплює емоційно-моральне й дієве ставлення до себе як патріота, рідної землі, своєї нації, матеріальних та духовних надбань Української держави.

Останніми роками здійснено ряд досліджень, присвячених окремим аспектам вирішення зазначеної проблеми засобами фізкультурно-масової роботи. Це, насамперед, дослідження основ туристсько-краєзнавчої діяльності (В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Троценко та інші), організації краєзнавчо-пошукової роботи (М. Соловей), проведення військово-патріотичних спортивних ігор (Г. Коломоець, В. Тимченко), проведення походів місцями бойової слави українського народу (М. Зубалій), організації спортивних змагань на призи учасників бойових дій (К. Жукотинський) тощо. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що на сьогодні накопичено певний досвід військово-патріотичного виховання старшокласників, однак проблема патріотичного виховання учнів підліткового віку досліджена недостатньо.

Дослідження В. Гонського, В. Гуменюка, О. Докукіної, М. Зубалія, П. Ігнатенка, А. Мельниченка, Р. Петронговського, Ю. Руденка, К. Чорної та інших засвідчують, що нині необхідно виховувати молоде покоління національно свідомими громадянами-патріотами, які здатні забезпечити рідній державі гідне місце в цивілізованому світі.

Водночас головними причинами зниження уваги до патріотичного виховання є багаторічне використання в загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ) змісту й методів патріотичного виховання, які не відповідають віковим і психологічним

особливостям школярів; відсутність ефективної національної системи патріотичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл; відставання розробок теоретичних основ патріотичного виховання старших підлітків від сучасних вимог; поява негативних тенденцій щодо зниження значущості й актуальності патріотичної роботи в школах; нерозробленість системи стимулювання й самопідготовки учнів до патріотичного виховання; ігнорування в роботі з патріотичного виховання індивідуального підходу до школярів, що передбачає поступове прилучення кожного з них до повсякденного суспільного життя.

Таким чином, вивчення наукових джерел свідчить про відсутність спеціальних досліджень, присвячених розробленню проблеми патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в сучасних умовах. Такий стан справ призводить до серйозних недоліків у патріотичному вихованні старших підлітків, відповідальність за які покладено на вчителів фізичної культури, керівників спортивних секцій і клубів за місцем проживання.

Актуальність досліджуваної проблеми також зумовлена рядом *суперечностей* між:

- суспільною значущістю патріотичного виховання старших підлітків і недостатнім рівнем патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах;

- необхідністю оптимізувати патріотичне виховання учнів 7–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів у процесі фізкультурно-масової роботи і традиційним підходом до організації фізкультурно-масової роботи;

- важливістю патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи й недостатньою розробленістю відповідного змісту, форм і методів реалізації цієї роботи.

Отже, актуальність проблеми, недостатня її науково-методична розробленість та низька ефективність вирішення зазначених суперечностей і зумовили вибір теми дисертації: *„Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт Інституту проблем виховання НАПН України і є складовою теми „Обґрунтування форм і методів фізичного та військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітньої школи” лабораторії фізичного виховання, державний реєстраційний номер 0102U000609. Тема дисертаційної роботи затверджена вченою радою Інституту проблем виховання АПН України (протокол № 6 від 29.05.2006 р.) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 7 від 26.09.2006 р.).

Мета дослідження – на основі аналізу теоретичних засад патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність змісту, форм і методів патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи таких закладів.

Задачі дослідження:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми патріотичного виховання в психолого-педагогічній літературі й уточнити сутність поняття „патріотичне

виховання старших підлітків”.

2. Вивчити досвід загальноосвітніх навчальних закладів з патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

3. Охарактеризувати критерії, показники та рівні патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

4. Визначити зміст, форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи загальноосвітніх навчальних закладах та експериментально перевірити їхню ефективність.

Об'єкт дослідження – патріотичне виховання учнів 7–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретичні положення про значення патріотичного виховання у формуванні особистості (М. Бака, К. Журба, О. Захаренко, П. Ігнатенко, В. Киричок, Б. Кобзар, А. Макаренко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші); психологічна теорія про провідну роль діяльності в розвитку особистості (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); дослідження вікових особливостей старших підлітків (Л. Божович, Л. Виготський, Т. Драгунова, Д. Ельконін, І. Кон, В. М'ясищев, Д. Фельдштейн, Е. Еріксон); теорія особистісно орієнтованого підходу до виховання (І. Бех, І. Якиманська); положення про сутність і зміст патріотичного виховання в умовах модернізаційних суспільних змін (К. Чорна); теоретичні положення педагогічних технологій (В. Безпалько, А. Вербицький, Л. Волков, М. Кларін, О. Пехота, Г. Селевко та інші). Дисертація також базується на положеннях Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Концепції фізичного виховання в системі освіти України, Програми патріотичного виховання дітей та учнівської молоді.

На різних етапах наукового пошуку використано такі **методи** дослідження:

– *теоретичні*: вивчення педагогічної і методичної літератури з теми дослідження для розгляду теоретичних підходів до патріотичного виховання старших підлітків та визначення понятійного апарату; аналіз програмно-нормативних документів, навчальних планів, програм з патріотичного виховання, сценаріїв і програм масових свят та положень про спортивні змагання з метою вивчення практичної діяльності загальноосвітніх шкіл;

– *емпіричні*: педагогічне спостереження за процесом патріотичного виховання учнів на уроках фізичної культури та під час проведення позакласної фізкультурно-масової роботи для вивчення динаміки патріотичної вихованості старших підлітків; тестування, анкетування, опитування учнів і вчителів, бесіди та інтерв'ю з учителями, метод незакінчених речень, метод незалежних характеристик для кількісного і якісного аналізу емпіричних даних та результатів вивчення стану роботи з патріотичного виховання ЗНЗ; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для перевірки ефективності змісту, форм і методів патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи;

– *статистичні*: методи математичної статистики (χ^2 -критерій) для

опрацювання проміжних і кінцевих результатів експериментальної роботи, визначення динаміки кількісних змін у рівнях патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи, знаходження значення статистичного критерію і середнього арифметичного.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше науково обґрунтовано зміст та сукупність форм і методів патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи (основними формами роботи визначено змагання на призи відомих спортсменів, туристські походи місцями бойової і спортивної слави, військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”; методами – метод пошуку, змагання, створення ситуацій успіху, заохочення, уподібнення);

уточнено сутність поняття „патріотичне виховання старших підлітків” як формування в учнів 7–9 класів патріотичної свідомості, почуття вірності Батьківщині, відповідальності за свої вчинки, готовності захищати інтереси рідної школи, місцевості, України, поважного ставлення до відомих земляків, національних традицій; зміст критеріїв, показників (когнітивний – усвідомлення старшими підлітками змісту понять „патріот”, „патріотизм”; знання історії спорту, спортивних традицій рідної школи, місцевості, України; обізнаність з формами фізкультурно-масової роботи (туристські походи, змагання, військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”); усвідомлення ролі фізкультурно-масової роботи для учнів, школи, місцевості, України; емоційно-ціннісний – інтерес до спортивної історії і спортивних традицій рідної школи, місцевості, України; поважне ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни; бажання брати участь у різних формах фізкультурно-масової роботи; діяльнісно-практичний – уміння проводити пошукову роботу щодо вивчення спортивної історії і спортивних традицій рідної школи, місцевості, України й узагальнювати відповідну інформацію; уміння в конкретних вчинках проявляти поважне ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни; активна участь у туристських походах, змаганнях, військово-патріотичній спортивній грі „Зірниця”) та рівнів (високий, середній, нижче середнього, низький) патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи;

подальшого розвитку набули способи організації фізкультурно-масової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах з метою патріотичного виховання старших підлітків.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні в процесі фізкультурно-масової роботи ЗНЗ різних форм і методів роботи (свят до річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні, „Мово рідна, слово рідне”, військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця”; змагань на призи відомих спортсменів; туристських походів місцями бойової і спортивної слави земляків з відвідуванням музеїв; тематичних бесід „Чому Я є патріотом?”, „Я і моя спортивна команда”, „Я і фізкультурно-масова й спортивна робота” тощо); методичних рекомендацій щодо патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

Отримані результати стануть у нагоді вчителям фізичної культури, тренерам

спортивних секцій, викладачам дисципліни „Захист Вітчизни”, студентам вищих навчальних закладів з фізичного виховання і спорту під час вивчення теорії і методики фізичного виховання. Матеріали дослідження можна використовувати на курсах підвищення кваліфікації керівників спортивних секцій та у системі післядипломної педагогічної освіти, а також при підготовці навчальних програм, посібників і методичних рекомендацій.

Результати дисертації **впроваджено** у практику організації і проведення фізкультурно-масової і спортивно-оздоровчої роботи Рейської загальноосвітньої школи I–III ступенів Бердичівського району Житомирської області (довідка № 186 від 28.12.2011 р.), Мирославської загальноосвітньої школи I–III ступенів Бердичівського району Житомирської області (довідка № 68 від 27.12.2011 р.), Скрагівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Бердичівського району Житомирської області (довідка № 176 від 15.12.2011 р.), Маркушівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Бердичівського району Житомирської області (довідка № 35 від 12.03.2012 р.), Іванівської загальноосвітньої школи I–II ступенів Славутського району Хмельницької області (довідка № 258 від 18.04.2012 р.), Великоскнитської загальноосвітньої школи I–III ступенів Славутського району Хмельницької області (довідка № 305 від 15.05.2012 р.), Тарасівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Києво-Святошинського району Київської області (довідка № 225 від 21.05.2012 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідалися на конференціях різних рівнів: *міжнародних* – „Національна система освіти та виховання в Україні: історія, теорія, практика” (Київ, 2006 р.); „Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров’я і професійно-педагогічної підготовки різних верств населення” (Київ, 2009 р.); „Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров’я і професійно-педагогічної підготовки різних верств населення” (Київ, 2010 р.); „Сучасні проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання, здоров’я і професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту” (Київ, 2011 р.); *всеукраїнських* – „Культурно-ціннісні витоки сучасного виховання особистості” (Київ, 2006 р.); „Особистість XXI століття: проблеми виховання та шляхи їх вирішення” (Київ, 2007 р.); „Соціально-педагогічні засади виховання морально гармонійної особистості” (Київ, 2008 р.); „Цінності особистості у контексті викликів сучасності” (Київ, 2009 р.); „Виховання особистості: погляд крізь духовність” (Київ, 2010 р.); „Виховання дітей та учнівської молоді в соціокультурному просторі сучасних освітніх закладів” (Київ, 2011 р.); „Актуальні проблеми патріотичного виховання молоді в сучасних умовах” (Миколаїв, 2012 р.).

Результати дисертації обговорювалися на розширених засіданнях лабораторій фізичного розвитку й морального та етичного виховання, звітних конференціях Інституту проблем виховання НАПН України (2006–2012 рр.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження опубліковано в 16 одноосібних наукових працях, з яких 8 статей надруковано в наукових фахових виданнях, 4 – у матеріалах конференцій, 4 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків, списку

використаних джерел (278 найменувань, з них 3 – іноземною мовою). Робота містить 25 таблиць та 6 рисунків на 17 сторінках (3 рисунки й 1 таблиця розміщені на 5 повних сторінках основного тексту дисертації), 10 додатків на 24 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 222 сторінки, основний зміст викладено на 168 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження; публікації автора; структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* – „**Патріотичне виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів як педагогічна проблема**” – узагальнено теоретичні засади патріотичного виховання; уточнено сутність і зміст понять „патріотизм” і „патріотичне виховання старших підлітків”; визначено стан і досвід патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

На основі положень філософів (Г. Сковорода, М. Драгоманов, Д. Донцов) констатовано, що зміст поняття „патріотичне виховання” визначається як орієнтування на найвищі людські взірці духу й праці, високу моральну якість самовіддано служити рідному народу, забезпечення культуровідповідності й природовідповідності підростаючого покоління, яке передбачало виховання в дітей любові до Батьківщини, рідної мови. Патріотичне виховання розглядається як ідеал виховання молоді, що спирається на демократичну, гуманістичну й патріотичну основу національної свідомості, котра поєднується з толерантністю у взаєминах між людьми, з правдою і справедливістю.

На підставі вивченої психологічної літератури (І. Бех, Л. Божович, О. Леонтєв, М. Пірен, С. Рубінштейн) визначено, що патріотичне виховання учнів розглядається як комплексна, системна та цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів щодо формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів. Відповідно потрібно формувати у підростаючого покоління не підсвідомий патріотизм, а духовно осмислений, рефлексивний, який би поєднував пристрасну любов до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям міри й поваги до інших народів.

Аналіз педагогічної літератури свідчить, що на сьогодні немає єдиного, чіткого підходу до визначення поняття й змісту патріотичного виховання. Тому ми поділяємо наукові погляди В. Сухомлинського, який вважав, що патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується. Виховання учнів на героїчних традиціях минулого й сьогодення свого народу є основою патріотичного виховання. Також цінними в нашому дослідженні були наукові доробки Г. Ващенко, який розкрив на основі традицій вітчизняної і світової педагогічної практики виховний ідеал, вибудований на тих цінностях, що найбільше відповідають

ментальності народу. Головним серед таких цінностей є моральний закон творення добра й боротьби зі злом, визнання правди й побудова справедливого ладу.

Вивчення наукових розробок вітчизняних учених (О. Докукіної, К. Журби, М. Зубалія, Ю. Руденка, К. Чорної) дає змогу стверджувати, що патріотичне виховання має здійснюватися в комплексі духовно-ціннісного виховання. Зокрема, для реалізації мети й завдань патріотичного виховання необхідно формувати в учнів конкретні якості особистості, які характеризують їхню вихованість. Найбільш глибинними чинниками, які впливають на розвиток патріотичних почуттів, указують автори, є чинники натуралістичні.

Для тлумачення поняття „патріотизм” ми взяли за основу визначення І. Бега і К. Чорної у Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Науковці стверджують, що патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Результати дослідження Б. Ананьєва, Л. Божович, Д. Ельконіна, І. Кона, О. Леонтьєва, А. Петровського та інших психологів свідчать, що підлітковий вік є сенситивним до патріотичного виховання, найсприятливішим щодо становлення характеру людини, розкриття її гуманності, пошуку патріотичних і спортивних ідеалів особистості. Цей віковий період характеризується відкриттям морально-патріотичного „Я”, пошуком свого місця в громадянському суспільстві, можливістю оцінювати мотиви власних рішень і вчинків.

Для проведення експериментальної роботи, спрямованої на формування в старших підлітків патріотичної вихованості в процесі фізкультурно-масової роботи, нами уточнено сутність поняття „патріотичне виховання старших підлітків”. *Патріотичне виховання старших підлітків* – це формування в учнів 7–9 класів патріотичної свідомості, почуття вірності, відповідальності за свої вчинки, готовності захищати інтереси рідної школи, місцевості, України, поважного ставлення до відомих земляків, національних традицій.

Стан патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи визначався за когнітивним, емоційно-ціннісним та діяльнісно-практичним *критеріями*.

Показниками *когнітивного критерію* визначено: усвідомлення старшими підлітками змісту понять „патріот”, „патріотизм”; знання історії спорту, спортивних традицій рідної школи, місцевості, України; обізнаність з формами фізкультурно-масової роботи (туристські походи, змагання, військово-патріотична спортивна гра „Зірниця” тощо); усвідомлення ролі фізкультурно-масової роботи для учнів, школи, місцевості, України. Показниками *емоційно-ціннісного критерію* є: інтерес до історії спорту і спортивних традицій рідної школи, місцевості, України; поважне ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни; бажання брати участь у різних формах фізкультурно-масової роботи. Показниками *діялісно-практичного критерію* визначено: уміння проводити пошукову роботу щодо вивчення історії спорту і спортивних традицій рідної школи, місцевості, України й узагальнювати відповідну інформацію; уміння в конкретних вчинках проявляти поважне ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої

Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни; активна участь у туристських походах, змаганнях, військово-патріотичній спортивній грі „Зірниця”, інших заходах.

За допомогою критеріїв і показників визначено рівні патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи: високий, середній, нижче середнього і низький.

Старші підлітки з *високим рівнем* патріотичної вихованості мають ґрунтовні знання про зміст понять „патріот”, „патріотизм”; систематизовані знання про історію спорту, спортивні традиції рідної школи, місцевості, України; обізнані з фізкультурно-масовою роботою і усвідомлюють її роль. Учні цього рівня проявляють інтерес до спортивної історії і спортивних традицій; у своїх вчинках проявляють поважне ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни; бажання самостійно брати участь у різних формах фізкультурно-масової роботи. Старші підлітки з високим рівнем патріотичної вихованості вміють самостійно проводити пошукову роботу щодо вивчення спортивної історії і спортивних традицій рідної школи, місцевості, України й узагальнювати відповідну інформацію; проводять зустрічі з відомими спортсменами, учасниками Великої Вітчизняної війни, людьми похилого віку, дітьми війни; беруть активну участь у туристських походах, спортивних змаганнях, військово-патріотичній спортивній грі „Зірниця”, інших заходах.

Середній рівень притаманний тим старшим підліткам, які мають неповні знання щодо змісту понять „патріот”, „патріотизм”; про історію спорту, спортивні традиції рідної школи, місцевості, України; недостатньо обізнані й усвідомлюють роль фізкультурно-масової роботи. Старші підлітки цього рівня проявляють ситуативний інтерес до історії спорту і спортивних традицій; у своїх вчинках вони переважно проявляють поважне ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни, але не систематично беруть участь у різних формах фізкультурно-масової роботи. Учні із середнім рівнем патріотичної вихованості не завжди самостійно проводять пошукову роботу щодо вивчення історії спорту і спортивних традицій рідної школи, місцевості, України й узагальнення відповідної інформації; не регулярно проводять зустрічі з відомими спортсменами, учасниками Великої Вітчизняної війни, людьми похилого віку, дітьми війни; епізодично беруть участь у туристських походах, спортивних змаганнях, військово-патріотичній спортивній грі „Зірниця”, інших заходах.

Для учнів *нижче середнього рівня* характерні поверхове уявлення і фрагментарні знання про зміст понять „патріот”, „патріотизм”; про історію спорту, спортивні традиції рідної школи, місцевості, України; відсутність обізнаності й усвідомленості ролі фізкультурно-масової роботи. Старші підлітки цього рівня проявляють інтерес до спортивної історії і спортивних традицій лише заради власної користі; вони недостатньо усвідомлюють необхідність поважного ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни; у них не завжди адекватне ставлення й бажання самостійно брати участь у різних формах фізкультурно-масової роботи. Учні 7–9 класів нижче середнього рівня патріотичної вихованості піддаються груповому впливу, не вміють самостійно проводити пошукову роботу щодо вивчення історії спорту і спортивних

традицій рідної школи, місцевості, України й узагальнювати відповідну інформацію; не проявляють бажання проводити зустрічі з відомими спортсменами, ветеранами Великої Вітчизняної війни, людьми похилого віку, дітьми війни; у них відсутня власна думка щодо самостійного виконання доручень; вони беруть участь у туристських походах, спортивних змаганнях, військово-патріотичній грі „Зірниця”, інших заходах лише за умов присутності зовнішньої контролюючої інстанції.

Низький рівень патріотичної вихованості проявляється у відсутності в старших підлітків знань щодо змісту понять „патріот”, „патріотизм”; недостатньому розумінні історії спорту, спортивних традицій рідної школи, місцевості, України; необізнаності й не усвідомленні ролі фізкультурно-масової роботи. Учні цього рівня не цікавлять історія спорту і спортивні традиції; у своїх вчинках вони не проявляють поважного ставлення до відомих спортсменів, ветеранів Великої Вітчизняної війни, людей похилого віку, дітей війни; у них відсутні бажання й намагання виконувати колективні доручення, самостійно брати участь у різних формах фізкультурно-масової роботи. Учні з низьким рівнем патріотичної вихованості не вміють самостійно проводити пошукову роботу щодо вивчення історії спорту і спортивних традицій рідної школи, місцевості, України й узагальнювати відповідну інформацію; у них простежується зневажливе ставлення до зустрічей з відомими спортсменами, ветеранами Великої Вітчизняної війни, людьми похилого віку, дітьми війни; вони байдужі до участі в туристських походах, спортивних змаганнях, військово-патріотичній грі „Зірниця”, інших заходах.

Для визначення рівнів патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи використано сукупність *діагностичних методів*: бесіда та інтерв'ювання, анкетування, спостереження під час занять фізичною культурою, створення проблемних педагогічних ситуацій і їх розв'язання, тестування, метод незакінчених речень тощо.

Експериментальною базою дослідження стали загальноосвітні навчальні заклади сіл Рея, Скragлівка, Маркушівка Бердичівського району Житомирської області; Іванівка, Великоскнитськ Славутського району Хмельницької області; Тарасівка Києво-Святошинського району Київської області. У кожній з цих шкіл були визначені експериментальні (ЕГ) й контрольні (КГ) групи. До ЕГ увійшли 126 учнів 7–9 класів Рейського, Іванівського і Тарасівського ЗНЗ; до КГ – 132 учні Скragлівського, Маркушівського і Великоскнитського ЗНЗ. На різних етапах експерименту дослідженням було охоплено 258 учні 7–9 класів, 14 учителів та педагогічних працівників.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту продемонстрував, що старші підлітки експериментальних і контрольних груп посередньо володіли знаннями щодо сутності й змісту патріотизму та патріотичного виховання. Високий рівень патріотичної вихованості мали лише 7,94 % учнів ЕГ та 8,58 % учнів КГ; середній – 13,76 % учнів ЕГ та 14,39 % учнів КГ; нижче середнього – 31,22 % учнів ЕГ та 31,82 % КГ; низький – 47,09 % учнів ЕГ та 45,20 % учнів КГ. Кількісні показники рівнів патріотичної вихованості старших підлітків експериментальних і контрольних груп суттєво не різнилися. Аналіз отриманих даних констатувального етапу експерименту засвідчив, що в навчально-виховному процесі загальноосвітніх

навчальних закладів недостатньо уваги приділяється патріотичному вихованню старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

Вивчення досвіду ЗНЗ дало можливість визначити *основні недоліки патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи*: недостатній рівень знань учителів щодо організації і проведення патріотичного виховання в процесі фізкультурно-масової роботи; використання застарілих форм і методів патріотичного виховання; відсутність обміну досвідом виховної роботи з іншими загальноосвітніми школами; незнання й нерозуміння учнями значення патріотичного виховання в процесі фізкультурно-масової роботи; нерегулярність пропагування керівництвом і педагогічними колективами ЗНЗ патріотичного виховання, здорового способу життя та фізкультурно-масової роботи; відсутність у школах практики проведення туристських походів місцями слави українського народу, змагань на призи відомих людей, пошукової роботи та інших форм патріотичного виховання старших підлітків.

У другому розділі – **„Зміст, форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи”** – обґрунтовано зміст, форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи; розкрито методіку формувального етапу експерименту; упроваджено сукупність відповідних форм і методів патріотичного виховання та перевірено їхню ефективність; проведено аналіз результатів експериментальної роботи.

У процесі дослідження наша увага зосереджувалася на підготовці вчителів і старших підлітків до організації патріотичної фізкультурно-масової роботи. У зв'язку з цим були проведені бесіди й анкетування вчителів фізичної культури, викладачів предмета „Захист Вітчизни”, тренерів спортивних секцій і учнів середніх класів з метою внесення змін у практику патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в школі. Зміст цієї роботи був спрямований на те, щоб з'ясувати, які патріотичні якості є для старших підлітків головними та які б вони хотіли в себе розвинути для майбутньої професійної та військової діяльності. Встановлено, що значущим для старших підлітків є: любов до Батьківщини; повага до батьків і рідних; гордість за свою Вітчизну; шана ветеранів, дітей війни.

Формами патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи визначено: туристські походи місцями бойової і спортивної слави земляків з відвідуванням музеїв; спортивні змагання на призи відомих людей і місцевих спортсменів; військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”; відвідування місць поховань загиблих воїнів і догляд за могилами; зустрічі з учасниками й очевидцями Великої Вітчизняної війни; святкування річниць Перемоги у Великій Вітчизняній війні; свято „Мова рідна, слово рідне” тощо.

Однією з основних форм патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи в експериментальних класах були туристські походи. Вони організовувалися з метою активного відпочинку, заохочення до здорового способу життя; розширення в старших підлітків морально-ціннісних орієнтацій; зміцнення тілесного й духовного здоров'я; розвитку основних фізичних якостей; загартування характеру; закріплення нових знань; проведення в походах суспільно

корисної та пошукової роботи; забезпечення єдності цінностей здоров'я школярів з їхніми морально-духовними цінностями.

Зміст туристських походів спрямовувався на те, щоб у старших підлітків формувалася інтерес до фізкультурно-масової, суспільно корисної та патріотичної діяльності. У процесі туристських походів учні знайомилися з емоційно-привабливими формами роботи, різними умовами життя й побуту односельчан та міського населення свого регіону. Під час проходження тією чи іншою місцевістю у старших підлітків виникали позитивні переживання при подоланні перешкод, часто в складних природних умовах. Це сприяло розвитку у них таких особистісних якостей, як повага один до одного, готовність до взаємодопомоги, дисциплінованість, наполегливість, працездатність, упевненість у своїх силах. Ці та інші особистісні якості допомогли учням досягти кращих успіхів у навчанні, брати активну участь у громадсько корисній, спортивно-масовій та патріотичній діяльності. Використання в туристських походах різних форм патріотичної роботи (відвідування місцевих музеїв, екскурсії; дискусії на теми: „Чому Я є патріотом?“, „Я і моя спортивна команда“, „Я і фізкультурно-масова й спортивна робота“) дало змогу старшим підліткам глибше усвідомити власну національну ідентичність, приналежність до громади свого села, міста. Отже, основними методами роботи із старшими підлітками під час туристських походів були: метод пошуку, змагання, особистого прикладу, доручення, особистісного діалогу, переконання.

Сприяли вирішенню поставлених завдань з патріотичного виховання також змагання на призи відомих спортсменів, які організовувалися до днів їхнього народження, визначних дат, народних свят. Під час їх проведення стимулювалася мотивація старших підлітків, підвищувалася їхня активність, ініціативність, винахідливість. Для забезпечення ефективності колективних дій старші підлітки дотримувалися відповідних соціо-нормативних вимог. Вони полягали в тому, щоб зміст спортивних змагань відповідав завданням патріотичного виховання; щоб під час проведення спортивних змагань урахувалися психологічні, фізіологічні, вікові та статеві особливості старших підлітків, дотримувалися моральні норми поведінки; щоб у процесі організації змагань учні поступово готувалися до майбутньої професійної діяльності. Крім того, старшим підліткам пропонувалися завдання, які мотивували їх замислитися над правильністю своїх дій. Їм також надавалася можливість спілкуватися зі спортсменами, щоб зрозуміти їхню діяльність, спрямовану на досягнення високих результатів на змаганнях. Серед учнів пропагувалася популярність і гласність спортивних змагань із залученням членів родин, відомих місцевих спортсменів, учасників бойових дій. Отже, основними методами роботи із старшими підлітками під час змагань на призи відомих спортсменів були: створення ситуації успіху, заохочення, доручення, міжособистісного діалогу, уподібнення.

Ефективною формою патріотичного виховання старших підлітків експериментальних класів була військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”. У процесі підготовки й проведення гри учні отримували відповідні знання, у них формувалися уміння, необхідні їм як майбутнім захисникам Вітчизни. Підготовка до гри „Зірниця” зі старшими підлітками відбувалася на уроках фізичної культури і в позанавчальний час напередодні Дня Перемоги. Позитивний вплив гри на

патріотичну вихованість учнів значною мірою залежав від ставлення вчителів фізичної культури, викладача предмета „Захист Вітчизни” та інших членів педагогічного колективу, які брали активну участь у цій грі в роки їхнього навчання у школі. В експериментальних ЗНЗ особливого значення надавалося залученню до проведення військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця” відомих людей села й усіх бажаючих. Важливою умовою було й залучення на фінал гри очевидців бойових дій, батьків, членів родин, учителів різних спеціальностей, які свого часу брали участь у „Зірниці”. Отже, основними методами роботи із старшими підлітками під час військово-патріотичної спортивної гри „Зірниця” були: метод змагання, заохочення, створення ситуації успіху, міжособистісного діалогу, пошуку.

Патріотичне виховання старших підлітків під час формувального етапу експерименту передбачало доповнення змісту фізкультурно-масової роботи матеріалом про історію виникнення в Україні баскетболу, волейболу, гандболу, футболу й інших ігор та форм позакласної роботи; проведення зустрічей з ветеранами Великої Вітчизняної війни, місцевими тренерами, спортсменами й дітьми війни; організацію диспутів на теми патріотичного виховання учнів у сучасних умовах.

Результати формувального етапу експерименту, підсумки контрольних зрізів засвідчили суттєві позитивні зміни у рівнях патріотичної вихованості старших підлітків ЕГ у процесі фізкультурно-масової роботи. У відсотковому розподілі в КГ суттєвих змін не було виявлено (табл.).

Таблиця

**Рівні патріотичної вихованості старших підлітків
у процесі фізкультурно-масової роботи, %**

Рівні	Контрольні групи			Динаміка	Експериментальні групи			Динаміка
	Констатувальний етап	Формувальний етап			Констатувальний етап	Формувальний етап		
		проміжн. зріз	контрол. зріз			проміжн. зріз	контрол. зріз	
Високий	8,58	9,09	9,34	+0,76	7,94	15,08	29,10	+21,16
Середній	14,39	15,15	15,91	+1,52	13,76	20,63	31,22	+17,46
Нижче середнього	31,82	32,58	32,07	+0,25	31,22	27,25	21,96	-9,26
Низький	45,20	43,18	42,68	-2,52	47,09	37,04	17,73	-29,36

Отже, наприкінці формувального етапу експерименту патріотична вихованість старших підлітків ЕГ у процесі фізкультурно-масової роботи суттєво підвищилася. Так, високий рівень патріотичної вихованості виявили 29,10 % старших підлітків, середній – 31,22 %, нижче середнього – 21,96 % і низький – 17,73 %. Тобто, наприкінці дослідження кількість учнів з високим рівнем патріотичної вихованості зросла на 21,16 %, із середнім – на 17,46 %, а з нижче середнього рівнем зменшилася на 9,26 % і з низьким – на 29,36 %. Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 -критерію.

Позитивні зміни в патріотичній вихованості старших підлітків експериментальних груп досягнуто завдяки упровадженню в процес фізкультурно-масової роботи сукупності форм і методів патріотичного виховання, основними серед яких були змагання на призи відомих спортсменів, туристські походи місцями бойової і спортивної слави, військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне обґрунтування й практичне вирішення актуального питання патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи, що знайшло своє відображення у визначенні та апробації змісту, форм і методів патріотичного виховання.

Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв’язання поставлених задач і дали підстави для формулювання таких *висновків*:

1. Проаналізовано стан дослідженості проблеми патріотичного виховання у психолого-педагогічній літературі. Це дало змогу визначити її актуальність, яка зумовлюється соціальними, психолого-педагогічними й національними потребами. Аналіз проблеми засвідчує, що останніми роками знизилася зацікавленість старших підлітків патріотичним вихованням, культурними, історичними та національними цінностями нашої країни. Це потребує термінових дій щодо підвищення в старших підлітків рівнів патріотичної вихованості. Результатом виховної роботи ЗНЗ має стати сформованість в учнів патріотичних переконань, які сприятимуть їхньому фізичному, психологічному, моральному, емоційному, соціальному та інтелектуальному розвитку, що допоможе підготуватися до майбутньої професійної діяльності та служби в Збройних Силах України.

Уточнено сутність поняття „патріотичне виховання старших підлітків” як формування в учнів 7–9 класів патріотичної свідомості, почуття вірності Батьківщині, відповідальності за свої вчинки, готовності захищати інтереси рідної школи, місцевості, України, поважного ставлення до відомих земляків, національних традицій.

2. Вивчено досвід загальноосвітніх навчальних закладів з патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. Результати показали, що патріотичному вихованню учнів у процесі фізкультурно-масової роботи в загальноосвітніх школах приділяється недостатня увага. Такий стан пояснюється насамперед тим, що в програмному забезпеченні шкіл і навчально-виховній роботі не передбачено патріотичне виховання школярів у процесі фізкультурно-масової роботи. Також не враховуються вчителями фізичної культури виховні можливості позакласної фізкультурно-масової роботи у формуванні особистісних якостей учнів підліткового віку, в результаті чого виховний процес відбувається без їхньої активної участі. Неefективність патріотичного виховання в процесі фізкультурно-масової роботи також пояснюється безсистемністю в роботі учителів фізичної культури, викладачів предмета „Захист Вітчизни” й керівників спортивних секцій, їхньою недостатньою наполегливістю щодо вирішення на уроках і секційних заняттях завдань патріотичного виховання учнів.

3. Охарактеризовано критерії, показники та рівні патріотичної вихованості старших підлітків. Критеріями патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи визначено: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний. Показниками когнітивного критерію є: усвідомлення змісту понять „патріот”, „патріотизм”, знання історії спорту, спортивних традицій, обізнаність з фізкультурно-масовою роботою й усвідомлення її ролі. Показниками емоційно-ціннісного критерію є: інтерес до спортивної історії і спортивних традицій, поважне ставлення до людей, бажання брати участь у різних формах фізкультурно-масової роботи. Показниками діяльнісно-практичного критерію є: уміння здійснювати пошукову роботу, прояв поважного ставлення до учасників бойових дій, активна участь у фізкультурно-масовій роботі.

На основі зазначених критеріїв і показників визначено високий, середній, нижче середнього і низький рівні патріотичної вихованості учнів, що дало нам змогу диференційовано підходити до проведення експериментальної роботи з патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи.

Виявлено, що високий рівень патріотичної вихованості мали 7,94 % учнів ЕГ; середній – 13,76 % учнів ЕГ; нижче середнього – 31,22 % учнів ЕГ; низький – 47,09 % учнів ЕГ.

4. Визначено зміст, форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. Зміст патріотичного виховання полягав у залученні старших підлітків до діяльності, яка сприяла формуванню в учнів 7–9 класів патріотичної свідомості, відповідальності за свої вчинки; готовності захищати інтереси рідної школи, місцевості, України, турбуватися про благо свого народу, Батьківщини; поважного ставлення до відомих земляків, національних традицій, задоволенню їхніх потреб у формуванні нових взаємостосунків; самостійності під час фізкультурно-масової роботи; позитивної мотивації до спортивних занять у домашніх умовах та за місцем проживання.

З метою патріотичного виховання старших підлітків впроваджено різні форми роботи: відвідування місць поховань загиблих воїнів і догляд за могилами; зустрічі з учасниками й очевидцями Великої Вітчизняної війни; святкування річниць Перемоги у Великій Вітчизняній війні; свято „Мова рідна, слово рідне”; дискусії та диспути на теми патріотичного виховання; тематичні бесіди тощо. Основними формами роботи визначено: змагання на призи відомих спортсменів; туристські походи місцями бойової і спортивної слави; військово-патріотична спортивна гра „Зірниця”.

Під час здійснення формувальних впливів використано такі методи роботи: бесіди з учнями, вчителями фізичної культури, викладачами предмета „Захист Вітчизни” і керівниками спортивних секцій; метод особистого прикладу, переконання, роз’яснення, міжособистісного діалогу, інформування, демонстрування, обговорення, доручення, розповіді, позитивної перспективи. Основними методами визначено: метод пошуку, змагання, створення ситуацій успіху, заохочення, уподібнення.

Заключні зрізи визначення рівнів патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи показали, що в експериментальних і контрольних групах їхня динаміка була такою: кількість учнів із високим рівнем

патріотичної вихованості в експериментальних групах зросла на 21,16 %, із середнім – на 17,46 %, а з нижче середнього рівнем зменшилася на 9,26 % і з низьким – на 29,36 %. У контрольних групах ця динаміка мала такий вигляд: кількість учнів з високим рівнем зросла на 0,76 %, із середнім – на 1,52 %, з нижче середнього – на 0,25 %, а з низьким – зменшилася на 2,52 %.

Достовірність отриманих результатів перевірено за допомогою методу математичної статистики χ^2 -критерію. Отже, враховуючи статистичну достовірність різниці патріотичної вихованості учнів експериментальних і контрольних груп, можна стверджувати, що патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи є ефективним за обґрунтованого змісту, сукупності відповідних форм і методів роботи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. *Перспективним може бути* вивчення: особливостей патріотичного виховання в процесі фізкультурно-масової роботи учнів різних вікових груп; взаємодії школи і сім'ї з патріотичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл; зв'язку патріотичного й фізичного виховання учнів середніх класів; педагогічних умов патріотичного виховання учнів у спортивних об'єднаннях за місцем проживання.

Рекомендовано доповнення планів виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів фізкультурно-масовими заходами, спрямованими на виховання патріотизму учнів: туристськими походами місцями бойової і спортивної слави; змаганнями на призи відомих земляків – спортсменів; військово-патріотичною спортивною грою „Зірниця”; зустрічами з учасниками бойових дій, дітьми війни та відомими спортсменами тощо.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Тимчик М. В. Сутність і зміст поняття “патріотизм” у літературі / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський, 2007. – Т. 1, вип. 10. – С. 228–236.

2. Тимчик М. В. Виховання фізичної культури учнів у процесі ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. – К., 2009. – Вип. 14. – С. 237–240.

3. Тимчик М. В. Формування фізичної культури в учнів 8–9 класів / М. В. Тимчик // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 7. – С. 301–304.

4. Тимчик М. В. Стан патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи / М. В. Тимчик // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15 „Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)” : зб. наук. праць

[за ред. Г. М. Арзютова]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 11. – С. 380–384.

5. Тимчик М. В. Зміст патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. – Т. 1, вип. 15. – С. 472–481.

6. Тимчик М. В. Фізичне виховання старших підлітків у процесі ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Фізичне виховання в школі. – 2011. – № 5. – С. 19–21.

7. Тимчик М. В. Фізичне виховання учнів середніх класів у процесі спортивних ігор / М. В. Тимчик // Нові технології навчання. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України : наук.-метод. зб. – 2011. – Вип. 70. – С. 93–98.

8. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи / М. В. Тимчик // Проблеми освіти. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України : наук. зб. – К., 2012. – Вип. 72. – С. 64–68.

Матеріали науково-практичних конференцій

9. Тимчик М. В. Формування фізичної культури в старших підлітків / М. В. Тимчик // Фізична культура та спорт у навчальних закладах східноєвропейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (13–15 трав. 2010 р., м. Чернівці). – Чернівці, 2010. – С. 87–91.

10. Тимчик М. В. Патріотичне виховання учнів 7–9 класів у процесі ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Актуальні проблеми розвитку фізичного виховання та спорту в навчальних закладах України : матеріали праць VII Всеукр. наук. конф. (12–13 трав. 2011 р., м. Чернівці). – Чернівці, 2011. – С. 96–101.

11. Тимчик М. В. Фізичне виховання учнів 7–9 класів у процесі ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали наук.-практ. конф. (за результатами науково-дослідної роботи Інституту проблем виховання НАПН України у 2010 році) / [за ред. І. Д. Бега, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – Вип. 1. – С. 224–225.

12. Тимчик М. В. Фізичне виховання учнів 7–9 класів у процесі спортивно-ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2011 рік / [за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2011. – Вип. 2. – С. 325–327.

Інші публікації

13. Тимчик М. В. Дослідження поняття “патріотизм” в навчально-виховній роботі / М. В. Тимчик // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Проблеми теорії і методики фізичного виховання, Олімпійського та професіонального спорту, лікувальної фізичної культури та спортивної медицини. Серія педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. – Вип. 5. – С. 137–143.

14. Тимчик М. В. Структура позитивного ставлення старших підлітків до патріотичного виховання / М. В. Тимчик // Вісник Кам'янець-Подільського

національного університету. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – Вип. 6. – С. 265–270.

15. Тимчик М. В. Виховання патріотизму старших підлітків у процесі ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наук. конф. викладачів, докторів і аспірантів : у 5-ти томах. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Т. 4, вип. 8. – С. 132–134.

16. Тимчик М. В. Патріотичне виховання учнів середніх класів у процесі ігрової діяльності / М. В. Тимчик // Професійна підготовка практичного психолога: зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 113–119.

АНОТАЦІЇ

Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2012.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. У дисертації проаналізовано стан дослідженості проблеми патріотичного виховання в психолого-педагогічній літературі й уточнено сутність поняття „патріотичне виховання старших підлітків”. Патріотичне виховання старших підлітків – формування в учнів 7–9 класів патріотичної свідомості, почуття вірності Батьківщині, відповідальності за свої вчинки, готовності захищати інтереси рідної школи, місцевості, України, поважного ставлення до відомих земляків, національних традицій. Вивчено досвід загальноосвітніх навчальних закладів з патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. Охарактеризовано критерії, показники та рівні патріотичної вихованості старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. Визначено зміст, форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи загальноосвітніх навчальних закладах та експериментально перевірено їхню ефективність.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, фізкультурно-масова робота, старші підлітки, ігрова діяльність, патріотична вихованість.

Тимчик Н. В. Патриотическое воспитание старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2012.

Диссертационное исследование посвящено проблеме патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы. В диссертации проанализировано состояние изученности проблемы патриотического воспитания в психолого-педагогической литературе и уточнена сущность понятия

„патриотическое воспитание старших подростков”. Патриотическое воспитание старших подростков – формирование в учащихся 7–9 классов патриотического сознания, чувства верности Родине, ответственности за свои поступки, готовности защищать интересы родной школы, местности, Украины, уважительного отношения к известным землякам, национальных традиций. Изучен опыт общеобразовательных учебных заведений по патриотическому воспитанию старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы. Охарактеризованы критерии, показатели и уровни патриотической воспитанности старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы. Определено содержание, формы и методы патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы общеобразовательных учебных заведений и экспериментально проверена их эффективность.

Становление патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы определялось по уровням сформированности когнитивного, эмоционально-ценностного и деятельностно-практического критериев. Когнитивный критерий определялся по таким показателям, как осознание содержания понятий „патриот”, „патриотизм”, знание истории спорта, спортивных традиций и осознание роли физкультурно-массовой работы. Сформированность эмоционально-ценностного критерия определялась по интересу к спортивной истории и спортивным традициям, уважительному отношению к людям, желанию участвовать в различных формах физкультурно-массовой работы. Деятельностно-практический критерий определялся по таким показателям как умение проводить поисковую работу, проявлять уважительное отношение к известным спортсменам и ветеранам, активное участие в физкультурно-массовой работе.

С помощью критериев и показателей определены уровни патриотической воспитанности старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы: высокий, средний, ниже среднего и низкий.

Основными формами патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы были: туристические походы по местам боевой и спортивной славы земляков с посещением музеев; спортивные соревнования на призы известных людей и местных спортсменов; военно-патриотическая спортивная игра „Зарница”.

Также при проведении экспериментальной работы нами использовались следующие методы работы: беседы, убеждения, разъяснения, межличностного диалога, информирование, демонстрации, обсуждения, положительной перспективы, личного примера, метод поиска, соревнования, поощрения, поручения, создание ситуаций успеха.

Применение обоснованных форм и методов патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы способствовало повышению общего уровня их патриотической воспитанности. Так, на констатирующем этапе эксперимента высокий уровень патриотической воспитанности имели 7,94 % старших подростков, средний – 13,76 %, ниже среднего – 31,22 % и низкий – 47,09 %. Как результат исследования, заметна положительная динамика изменений у учащихся экспериментальных групп.

Количество подростков с высоким уровнем патриотической воспитанности увеличилось на 21,16 %, средним – на 17,46 %, а с ниже среднего уровнем уменьшилось на 9,26 % и с низким – на 29,36 %.

На основании результатов исследования можно утверждать, что выполненная работа подтвердила эффективность разработанных содержания, форм и методов патриотического воспитания старших подростков в процессе физкультурно-массовой работы. Это позволило сформулировать соответствующие выводы, обобщить положительные наработки в публикациях для учителей общеобразовательных школ и определить перспективы дальнейшей работы над избранной проблемой.

Ключевые слова: патриотизм, патриотическое воспитание, физкультурно-массовая работа, старшие подростки, игровая деятельность.

Tymchyk N. V. Patriotic Education of Senior Teenagers in the Process of Sports-Work. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of candidate of pedagogical science in specialty 13.00.07 – Theory and Methods of Education. Institute of Problems on Education of NAPS of Ukraine, Kyiv, 2012.

The dissertation research is dedicated to the problem of patriotic education of senior teenagers in the process of sports-mass work. The condition of examining the problem of patriotic education in psychology-pedagogical literature is analyzed in the dissertation; the essence of the term „patriotic education of senior teenagers” is specified. The patriotic education of senior teenagers is formation of patriotic consciousness, loyalty, responsibility for actions, preparedness to protect interests of native school, locality of Ukraine, respects for famous fellow-countrymen, national traditions of pupil’s of 7-9 forms. The experience of general schools concerning to the education of senior teenagers in the process of sports-mass work is studied. The criteria, indices and levels of patriotic education of senior teenagers in the process of sports-mass work are characterized. The contents forms and methods of patriotic education of senior teenagers in the process of sports-mass work in general schools are defined. Their effectiveness is experimentally tested.

Key words: patriotism, patriotic education, sports-mass work, senior teenagers, game activity.